

Гонтарь Т.А.

магістрант другого року навчання
Сумський державний університет

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ РЕЙДЕРСЬКИХ ДІЙ

Постановка проблеми. На жаль, останніми роками почастишали випадки рейдерства в Україні та світі: рейдерські захвати земель сільськогосподарського призначення, підприємств та установ, власності окремих громадян та організацій. Звісно, дехто пов'язує дані події з перерозподілом капіталів між «олігархічними кланами», конкретними олігархами та можновладцями, однак це не скасовує наявності даних процесів та ніяк не допомагає зрозуміти механізм протидії.

Факти протиправного захоплення підприємств в Україні набувають масового характеру, оскільки тільки протягом останніх років здійснено від двох до трьох тисяч рейдерських атак.

Суспільна небезпечність рейдерства полягає в посяганні не лише на власність окремих осіб, а й на економічну безпеку держави загалом, оскільки призводить до руйнування підприємств, що ефективно працюють, загострює соціальне напруження, знижує інвестиційну привабливість України. Отже, це явище набуло ознак системності й загрожує не лише розвитку української економіки, а й безпеці країни загалом.

Чимало незрозумілих кроків законодавців створили сьогодні сприятливі умови для рейдерства, що, зрештою, є загрозою для держави та суспільства загалом. Ці й інші ознаки роблять не лише цікавим із наукового і правового погляду, а й вкрай важливим аналіз юридичної відповідальності за вчинення рейдерських дій.

Отже, саме механізм та практичні засоби й методи, пов'язані з юридичною відповідальністю за вчинення рейдерських дій, є акту-

альним питанням, що потребує ґрунтовного дослідження.

Огляд останніх досліджень і публікацій. До окремих питань рейдерства й юридичної відповідальності за вчинення рейдерських дій зверталися такі вчені, як: Ю.А. Берлач, З.С. Варналій, Д.В. Зеркалов, О.А. Мельниченко, О.Г. Кальман, А.Ю. Кирєєв, М.А. Погорецький, Ю.А. Хатнюк та інші. Уявлення науковців про рейдерство, хоч і різняться, однак багато розроблень стосуються сфери господарювання. Недостатньо дослідженим залишається питання ефективного механізму протидії рейдерству, тому доцільно його розкрити.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – проаналізувати поняття та сутність рейдерства, зробити огляд основних проблем щодо юридичної відповідальності за вчинення рейдерських дій.

Виклад основного матеріалу. Спочатку треба з'ясувати, що ж являє собою рейдерство. Для цього потрібно провести аналіз підходів до визначення самого поняття.

Сам термін «рейдерство» походить від англ. *raid* – «набіг», *raider* – «грабіжник». Наприклад, О.Г. Кальман і А.М. Погорецький вважають, що рейдерство – складний, високоінтелектуальний та дуже часто злочинний бізнес, тобто кримінальний [1, с. 155]. Дана думка, на наш погляд, правильна, оскільки рейдерство – передусім незаконні дії.

На думку Ю.А. Хатнюк, рейдерство – це вилучення майна на формально законних підставах, основу яких становить злочин, зловживання правом або прогалинами в законі, системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та правоохоронної

систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо) [2, с. 176].

На думку Ю.А. Берлача, рейдерство варто розуміти як процес захоплення фірми у власність проти волі її власників/власника, що здійснюється шляхом реалізації різних протиправних дій із боку захоплювача з метою швидкого перепродажу об'єкта рейдерського нападу чи подальшого управління ним [3, с. 62]. Гадаємо, що дане визначення є неповним, оскільки не тільки протиправні дії вчиняються рейдерами для заволодіння об'єктом.

Такі вчені, як З.С. Варналій та І.І. Мазур, у своїх роботах зазначають, що рейдерство – це недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному й фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та (або) із застосуванням сили [4, с. 130].

На думку О.А. Мельниченко й В.І. Пушкарьової, «рейдерством є умисні дії команди про-фесіоналів, яка використовує корумпованість в органах державної влади та корпоративні конфлікти для отримання «законного» контролю над ліквідними активами чужих компаній як джерелами власних надприбутків чи інших вигід» [5, с. 107].

Вітчизняний учений Д.В. Зеркалов рейдерство визначає як процес захоплення власності фірми або перехоплення оперативного управління за допомогою спеціально створеного та розіграного бізнес – конфлікту [6, с. 8].

А.Ю. Кіреєв у своїх працях визначає рейдерство як систематичну проектну діяльність на ринку корпоративного контролю, що спрямована на протиправне отримання контролю над активами інших суб'єктів економічної діяльності із завданням їм економічного й інших видів збитків [7, с. 4].

Отже, на основі вищенаведених трактувань можна узгальнити таке: рейдерство – це незаконне поглинання чи захоплення одного суб'єкта господарювання або частини його

власності іншим. По суті це комбінована (економічна, юридична, організаційна, інформаційна) діяльність, спрямована на заволодіння бізнесом. Рейдерське захоплення не є розбійницьким нападом. Це ретельно спланована акція, підготовка якої може здійснюватися впродовж декількох років. Великі рейдерські структури мають величезний штат різноманітних фахівців: економістів, юристів, менеджерів та особ, основним завданням яких є збирання інформації.

На жаль, сьогодні у вітчизняному законодавстві не закріплено чіткого юридичного тлумачення терміна «рейдерство», тому його можна визначити на підставі трактувань окремих науковців або ж за аналогією до визначень, що пропонуються західною науковою школою.

Дехто метою захоплення підприємства (рейдерства) вважає порушення його нормальної роботи, ми ж проти такого визначення, оскільки переконані, що основною метою рейдерства є саме привласнення чужого майна, а не втручання в його економічну діяльність.

Далі перейдемо безпосередньо до юридичної відповідальності за вчинення рейдерських дій. Відповідно до вибраної стратегії, рейдерами та їхніми співучасниками можуть також вчинятися протиправні діяння, передбачені такими статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України:

– ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності» (протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може завдати матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання»), ст. 206–2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» [8];

– ст. 343 Кримінального кодексу України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу» (вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися ухвалення незаконних рішень) [8];

– ст. 357 Кримінального кодексу України «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження» (викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а також їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, здійснення таких самих дій щодо приватних документів, що зберігаються на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах) [8];

– ст. 358 Кримінального кодексу України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів» (підроблення посвідчення або іншого документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою, або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків із тією самою метою або їх збут) [8];

– ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем» (зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб,

використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби) [8];

– ст. 365 Кримінального кодексу України «Перевищення влади або службових повноважень» (перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень) [8];

– ст. 366 Кримінального кодексу України «Службове підроблення» (службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видача завідомо неправдивих документів) [8];

– ст. 367 Кримінального кодексу України «Службова недбалість» (службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб) [8];

– ст. 368 Кримінального кодексу України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368-2 «Незаконне збагачення» [8].

Окремо варто вказати на факти втручання корумпованих суддів у господарську діяльність підприємств для забезпечення рейдерських захоплень. Рейдери ініціюють судові розгляди корпоративних спорів «своїми» судьями, щоби поставити під сумнів законність права власності держателів великих пакетів акцій та блокувати роботу підприємства (шляхом усунення від участі в зборах акціонерів держателів великих пакетів, найбільш активних захисників підприємства тощо). Виконання своїх вимог рейдери домагаються шляхом невідповідного застосування «зацікавленими» судьями інституту забезпечувальних заходів.

Під час судового розгляду дії суддів, рейдерів та їх співучасників, за певних умов, можна кваліфікувати як:

– постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК України) [8];

– завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому або органу дізнання про вчинення злочину (ст. 383 Кримінального кодексу України «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину») [8];

– завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках (ст. 384 КК України «Завідомо неправдиве показання») [8].

На стадії проведення рейдерської атаки протиправні дії можуть бути кваліфіковані як:

– публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ст. 295 КК України «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку») [8];

– опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку (п. 2 ст. 342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві») [8];

– самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією

(ст. 356 Кримінального кодексу України «Самоправство») [8];

– використання завідомо підробленого документа (ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів») [8];

– організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях (ст. 293 Кримінального кодексу України «Групове порушення громадського порядку») [8];

– публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ст. 295 Кримінального кодексу України «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку») [8];

– хуліганство, вчинене групою осіб (п. 2 ст. 296 КК України «Хуліганство») [8].

У разі настання злочинних наслідків рейдерську діяльність можна кваліфікувати як:

– розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або поєднаний із завданням тяжких тілесних ушкоджень (п. 4 ст. 187 «Розбій» Кримінального кодексу України) [8];

– шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою (п. 4 ст. 190 «Шахрайство» КК України) [8];

– привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні або шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою (п. 5 ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» КК України) [8];

– завдання значної майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсут-

ності ознак шахрайства (ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» КК України) [8];

– умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» КК України) [8].

Проаналізувавши кримінальну відповідальність та окремі статті, що можуть застосуватися за деякі кримінальні злочини під час вчинення рейдерства, тобто за такий злочин, як рейдерство, не має чіткої санкції в КК України, є тільки побічні статті за окремі вчинки під час скоєння рейдерства. Тому, на жаль, доводиться констатувати, що чинне кримінальне законодавство через низку об'єктивних та суб'єктивних причин нездатне забезпечити захист власності від силового захоплення, яке дістало назву «рейдерство».

Отже, і низка суміжних норм, що передбачають відповідальність за злочини, які містяться в КК України, наприклад: «протидія законній господарській діяльності» (ст. 206) [8]; «доведення до банкрутства» (ст. 219) [8]; «самоправство» (ст. 356) [8] та деякі інші щодо рейдерів не працюють або працюють неефективно, у зв'язку із чим особи, дії яких мають всі ознаки складу злочину, до кримінальної відповідальності не притягуються.

Ми показали тільки низку статей, які лише деякою мірою охоплюють склад такого правопорушення, як рейдерське захоплення підприємства. Навіть ст. 206–2 КК України [8], яка передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, не охоплює всі ті дії, які відбуваються під час рейдерського захоплення підприємств.

Водночас в юридичній літературі відсутнє кримінально-правове визначення рейдерства, що стало однією з головних перепон на шляху встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств. Тому на практиці майже неможливо провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами в цій сфері, чим успішно

користуються рейдери для ухилення від кримінальної відповідальності.

Раніше вже пропонувалася окрема стаття за такою редакцією кримінально-правового визначення рейдерства для включення як окремого самостійного складу злочину у відповідний розділ Особливої частини КК України:

«Рейдерство, тобто напад на підприємство, установу, організацію, жиле або нежиле приміщення, інше майно незалежно від форм власності, вчинене за попередньою змовою групою осіб, поєднане із застосуванням фізичного або психічного насильства, або з погрозою застосування такого насильства, з використанням штучно створеного майнового конфлікту і підроблених або інших нелегітимних документів, або неправових судових рішень для надання нападу видимості законних дій, з метою протиправного заволодіння майном у великих розмірах або встановлення контролю над оперативним управлінням таким майном, – карається: <...>.

Ті самі дії, вчинені організованою групою або повторно, чи особою, раніше судимою за корисливі злочини, або якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження особам, які зазнали нападу, – караються: <...>.

Дії, передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені злочинною організацією, за участі посадової чи службової особи з використанням свого становища, або якщо рейдерство супроводжується наданням опору працівникам правоохоронних органів, виконавчої служби чи представникам органів місцевого самоуправління під час виконання ними службових обов'язків, або якщо співучасником злочину є замовник нападу, або якщо такий опір вчинено із застосуванням холодної, вогнепальної чи іншої зброї, або якщо вони спричинили особливо тяжкі наслідки, або призвели до завдання майнової шкоди в особливо великих розмірах, – караються: <...>.

Примітка: дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у великому розмірі, якщо майнова шкода завдана на суму, яка в 3 тисячі і більше разів перевищує неопо-

датковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення цього злочину, а в особливо великому розмірі – у 5 тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Майновий конфлікт варто розуміти як майнові суперечки, пов'язані із скуповуванням акцій, наявністю подвійного реєстру цінних паперів, розголошенням даних реєстрів власників акцій; оспорювання законності рішень загальних зборів акціонерів або прав власності й інші аналогічні дії.

Родовим об'єктом рейдерства є сфера господарської діяльності, а саме: виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів, робіт і послуг, а тому пропонуємо включити цей склад злочину до р. VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини Кримінального кодексу України.

На нашу думку, доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями на всіх етапах організації і здійснення рейдерського нападу, є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочин-

ної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає, відповідно до закону (ч. 1 ст. 30 КК України), організатор.

Висновки. Отже, в Україні юридично не закріплене поняття рейдерства, також відсутня класифікація його видів та ознак, тому доцільним є закріплення в законодавчих актах такого явища як суспільно небезпечного діяння. Закріплення процесів рейдерства, його ознак дадуть змогу відмежовувати такі протиправні діяння від правових методів встановлення контролю над суб'єктами підприємництва. Також, з огляду на те, що рейдерство спричиняє небезпечні наслідки, доцільне встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння.

Чинне законодавство України дозволяє рейдерам формально законними засобами здійснювати корпоративні захоплення з порушенням прав і законних інтересів інших суб'єктів господарської діяльності. Саме тому підкреслимо, що проблема рейдерства є комплексною, отже, необхідне систематичне впровадження обґрунтованих змін у законодавство.

Анотація

У дослідженні розглянуто різні трактування поняття рейдерства, виокремлено основні статті Кримінального кодексу України, які можуть бути застосовані до учасників рейдерства на різних етапах його вчинення. Виявлено недоліки кримінально-правового регулювання рейдерства, запропоновано напрями його подальшого вдосконалення.

Ключові слова: рейдерство, кримінальна відповідальність, захоплення підприємства, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Аннотация

В исследовании рассмотрены различные трактовки понятия рейдерства, выделены основные статьи Уголовного кодекса Украины, которые могут быть применены к участникам рейдерства на различных этапах его осуществления. Выявлены недостатки уголовно-правового регулирования рейдерства, предложены направления его дальнейшего усовершенствования.

Ключевые слова: рейдерство, уголовная ответственность, захват предприятия, противоправное завладение имуществом предприятия, учреждения, организации.

Hontar T.A. Legal responsibility for learning rayder action

Summary

The research deals with different interpretations of the notion of raider, the main articles of the Criminal Code of Ukraine, which can be applied to raider participants at different stages of its implementation, are outlined. The shortcomings of the criminal legal regulation of raiding were identified and directions of its further improvement were proposed.

Key words: raid, criminal liability, seizure of enterprise, illegal possession of property of enterprise, institution, organization.

Список використаних джерел:

1. Кальман О.Г., Погорецький М.А. Рейдерство: причини та заходи протидії. Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 3. С. 150–160.
2. Хатнюк Ю.А. Визначення поняття рейдерства та його характеристика у законодавстві України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 174–185.
3. Берлач Ю.А. Правове визначення рейдерства. Південноукраїнський правничий часопис. 2009. № 1. С. 60–62.
4. Варналій З.С., Мазур І.В. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. Стратегічні пріоритети. 2010. № 2 (3). С. 129–136.
5. Мельниченко О.А., Пушкарьова В.І. Протидія рейдерству як складова державної політики щодо економічної безпеки. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1 (47). С. 102–109.
6. Зеркалов Д.В. Рейдеры: пособие. К.: КИТ, 2007. 188 с.
7. Киреев А.Ю. Рейдерство в российской экономике: сущность, тенденции и возможности противодействия: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. М., 2005. 21 с.
8. Кримінальний Кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 09.11.2018).